

УДК 353.9: 614.4

І. В. Білоус,

к. держ. упр. заступник головного лікаря з медичного обслуговування населення КЗ "Черкаський обласний центр профілактики та боротьби зі СНІДом" Черкаської обласної ради

РЕАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СПІВПРАЦІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ, МІЖНАРОДНИХ ТА НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

I. Bilous,

PhD in Public Administration, deputy chief physician of medical Communal Establishment "Cherkassy Regional Centre for Prevention and Control of AIDS" Cherkasy Regional Council, Cherkasy

IMPLEMENTATION MECHANISMS OF STATE REGULATION IN THE COOPERATION OF LOCAL AUTHORITIES, EXECUTIVE AUTHORITIES, INTERNATIONAL AND NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS FOR THE PREVENTION OF SOCIALLY DANGEROUS DISEASES

У статті викладено результати дослідження механізмів державного регулювання щодо попередження соціально небезпечних захворювань. Здійснено аналіз ситуації в Україні стосовно поширеності соціально небезпечних захворювань та визначено їх вплив на соціально-економічний потенціал держави. Обговорюється можливість співпраці органів місцевого самоврядування, виконавчої влади, міжнародних та неурядових організацій щодо поширеності соціально небезпечних захворювань на регіональному рівні. Визначено механізми впливу міжнародних організацій, а також роль та місце українських неурядових організацій в реалізації механізмів державного регулювання щодо соціально небезпечних захворювань. Розглянуто механізми багатостороннього соціального діалогу, перспективи запровадження соціального замовлення у сфері соціально небезпечних захворювань. Зроблено відповідні висновки та окреслено напрями подальших наукових досліджень.

This paper presents the results of the study of mechanisms of state regulation on the prevention of socially dangerous diseases. The analysis of the situation in Ukraine regarding the prevalence of socially dangerous diseases and determined their impact on the socio-economic potential. The possibility of cooperation between local authorities, executive authorities, international and non-governmental organizations on the prevalence of socially dangerous diseases at the regional level. The mechanisms of influence of international organizations, and the role and place of the Ukrainian non-governmental organizations in the implementation of the mechanisms of regulation of socially dangerous diseases. The mechanisms of multilateral social dialogue perspective of social order in socially dangerous diseases. Corresponding conclusions and outlines directions for further research.

Ключові слова: соціально небезпечні захворювання, механізми державного регулювання, соціально-медична проблема, соціальне замовлення.

Key words: socially dangerous diseases, mechanisms of state regulation, social and medical problem, social order.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціально небезпечні захворювання в Україні мають суттєвий вплив на демографічний та трудовий потенціал нації, економічну, політичну стабільність та на безпеку держави в цілому. Зважаючи на важливість та багатоплановість цієї соціально-медичної проблеми, вплинути на поширеність соціально небезпечних захворювань, організувати профілактику та боротьбу з ними можливо шляхом співпраці органів місцевого самоврядування, виконавчої влади, міжнародних та вітчизняних неурядових організацій.

ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Питання реалізації механізмів державного регулювання щодо соціально небезпечних захворювань в Україні тісно пов'язане з досягненням Цілей Розвитку Тисячоліття № 6 "Обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабів". Для цього розроблено відповідну нормативно-правову базу, а саме: Загальнодержавна програма протидії захворюванню на туберкульоз на 2012—2016 роки, проект Загальнодержавної цільової

соціальної програми протидії ВІА-інфекції/СНІДу на 2014—2018 роки, який надано на погодження до комітетів Верховної Ради України. Частково реалізація зазначених механізмів державного регулювання здійснюється за кошти міжнародних організацій, у тому числі за підтримки 9 та 10 раундів Глобального фонду. На сучасному етапі розвитку України відпрацьовані, але не впроваджені в практику в повному обсязі деякі механізми державного регулювання щодо соціально небезпечних захворювань. Але при цьому в державі напрацьований достатній практичний матеріал зазначеної співпраці, який потребує дослідження та систематизації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проведений аналіз літературних джерел показав, що міжнародні організації — Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров'я — серед шляхів подолання епідемії ВІА/СНІДу значну увагу приділяють інформаційно-просвітницькій роботі серед населення, особливо серед молоді. Необхідні розробка та прийняття стратегій профілактики, що адаптовані до національних умов, з урахуванням гендерних, культурних, соціальних та економічних аспектів [7].

Дослідник Петренко В.І. вважає, що в Україні потрібно збільшити рівень охоплення профілактичними програмами населення з групи ризику, посилити інтенсивність та якість цих втручань для впливу на розповсюдження соціально небезпечних захворювань [2].

На думку лорда Фаулера, досвід України у сфері адвокації та надання послуг зі зменшення шкоди, зокрема, обміну шприців, організації замісної підтримувальної терапії, може використовуватись іншими країнами у боротьбі з соціально небезпечними захворюваннями [3].

Спеціалістами Міністерства охорони здоров'я України спільно з представниками українських неурядових та міжнародних організацій, такими, як Міжнародний Альянс з ВІА/СНІД в Україні, Програма розвитку Організації Об'єднаних націй в Україні, Німецьке технічне співробітництво, було розроблено Національний операційний план дій з протидії СНІДу в Україні на 2011—2013 роки. В цьому документі зазначені основні соціально-медичні заходи для протидії епідемії, визначені цільові показники для моніторингу діяльності учасників соціального діалогу та фінансові потреби щодо їх досягнення [1].

Загальнодержавні програми забезпечення профілактики ВІА-інфекції, лікування та підтримка ВІА-інфікованих і хворих на СНІД на 2009—2013 роки та програма протидії захворюванню на туберкульоз на 2012—2016 роки спрямовані на стабілізацію епідеміологічної ситуації, зниження рівня захворюваності та смертності від ВІА-інфекції/СНІДу, туберкульозу шляхом реалізації державної політики щодо забезпечення доступу населення до широкомасштабних профілактичних заходів, послуг з лікування, догляду та підтримки ВІА-інфікованих і хворих на СНІД. Програма передбачала виконання заходів спільно з вітчизняними неурядовими та міжнародними організаціями [5].

Указом Президента України від 14.02.2006 № 132/2006 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України" від 18 січня 2006 року "Про заходи щодо підвищення ефективності боротьби з небезпечними інфекційними хворобами" передбачено здійснення постійної співпраці з неурядовими та міжнародними організаціями щодо боротьби з небезпечними захворюваннями [6].

НЕВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Визначальну роль у вирішенні зазначеної соціально-медичної проблеми відіграє удосконалення механізмів державного регулювання соціально небезпечних захворювань, що набуває особливого значення на

фоні демографічної кризи, соціальних перетворень у суспільстві, маргіналізації певної частини населення держави.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є аналіз співпраці органів місцевого самоврядування, виконавчої влади, міжнародних та неурядових організацій щодо попередження соціально небезпечних захворювань в Україні на регіональному рівні. А також визначення перспективи подальшого розвитку та формулювання пропозицій щодо удосконалення зазначених механізмів державного регулювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поширеність соціально небезпечних захворювань, а саме: ВІА-інфекції/СНІДу, туберкульозу, наркоманії, тощо, тісно пов'язана з небезпечною поведінкою представників груп ризику. Аналіз вікової структури нових випадків ВІА-інфекції в Україні показує, що серед інфікованих переважають особи працездатного віку — 84,7%. З 2008 року в Україні відбувся вихід епідемічного процесу за межі маргінальних груп та фемінізація епідемії, що в подальшому призводить до її переходу в глибокі прошарки суспільства та складності локалізації. Адаже в такому випадку до розповсюдження захворювання залучаються жінки, діти, чоловіки не з груп ризику, що суттєво позначається на репродуктивному та трудовому потенціалі суспільства, національній безпеці країни [4].

Зважаючи на вказану гостру соціально-медичну проблему, одним із механізмів державного регулювання є соціальний супровід хворих та членів їх сімей, безпосередня профілактична робота соціальних працівників центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з молоддю та підлітками щодо профілактики соціально небезпечних захворювань.

Для того, щоб профілактична робота з представниками уразливих груп була адекватною та відповідала їх соціальним і медичним потребам, необхідне навчання соціальних працівників організацій всіх форм власності сучасним методам надання комплексних послуг представникам уразливих груп. Одним з дієвих механізмів є створення на регіональному рівні в закладах лікувальної мережі центрів інтегрованих послуг, які надають медичні послуги (лікування ВІА/СНІД, туберкульозу, надання наркоманам замісної підтримувальної терапії) та соціальні послуги за підтримки представників неурядових організацій. Окремим питанням постає співпраця закладів охорони здоров'я з пенітенціарною, соціальною службами та неурядовими організаціями у питанні супроводу людей, що перебували у місцях позбавлення волі [8].

Механізми впливу міжнародних організацій щодо протидії соціально небезпечним захворюванням:

— удосконалення нормативно-правової бази (участь у розробці соціально-медичних програм на державному та регіональному рівні, написанні клінічних протоколів лікування захворювань, просвітницьких та навчальних тренінгових матеріалів тощо);

— залучення неурядових організацій до співпраці у сфері соціально небезпечних захворювань (реалізація грантів міжнародних організацій на програми профілактики вказаних захворювань, проведення навчальних тренінгів для медичних та соціальних працівників, створення сайтів інтегрованої допомоги та замісної терапії, тощо);

— безпосередня організація діяльності з виявлення та діагностики соціально небезпечних захворювань (закупівля виробів медичного призначення, ліків, діагностичних систем, витратних матеріалів, тощо).

За підтримки Глобального фонду із 2004 року в сфері надання послуг найбільш уразливим групам насе-

лення реалізовувались відповідні програми (в рамках раунду 1 та 6), які довели свою ефективність. 15 грудня 2011 року між Україною і Глобальним фондом для боротьби зі СНІДом, туберкульозом та малярією було підписано грантові угоди щодо фінансування програми "Створення життєздатної системи комплексних послуг з профілактики ВІЛ, лікування, догляду та підтримки групи ризику та ЛЖВ в Україні". Серед головних завдань грантової угоди є посилення спроможності закладів охорони здоров'я щодо профілактики та лікування інфекцій, що передаються статевим шляхом (далі — ПСШ), в групах ризику, зниження рівня передачі ВІЛ та рівня захворюваності і смертності, пов'язаних з ВІЛ, шляхом реалізації механізмів державного регулювання серед найуразливіших груп населення. Зазначена проектна діяльність розпочалась в Україні з 2012 року та наразі триває. Глобальний фонд забезпечує поставки в лікувально-профілактичні заклади медикаменти, діагностичні тест-системи, різні розхідні матеріали, медичне обладнання.

Очікується, що в результаті впровадження широкомасштабних програм з профілактики ВІЛ серед населення, буде охоплено понад 66% молоді з групи ризику; 70% від загальної кількості людей, які потребують замісної терапії, будуть безперервно її отримувати протягом не менше 6 місяців; планується охопити профілактичними програмами 47% жінок комерційного сексу та 24% чоловіків, що мають секс з чоловіками.

Розглянемо реалізацію механізмів державного регулювання щодо попередження соціально небезпечних захворювань на регіональному рівні на прикладі Черкаської області. З 1 лютого по 30 вересня 2013 року на Черкащині впроваджувався проект "Медико-соціальний супровід та формування прихильності до лікування туберкульозу" в рамках реалізації програми "Зупинимо туберкульоз в Україні", за фінансової підтримки Глобального фонду для боротьби зі СНІДом, туберкульозом та малярією, реципієнтом якого виступив Фонд "Розвиток України". Основною метою даної програми було формування прихильності та лікування хворих на туберкульоз 1—3 категорії, які мають певні фактори ризику (ВІЛ-інфікування, зловживання алкоголем, споживачі ін'єкційних наркотиків, безхатченки, безробіття, мігранти, біженці, колишні ув'язненні, схильність до відриву від лікування), а також проведення інформаційно-освітньої роботи з населенням.

З 1 жовтня 2013 року в Черкаській області розпочалася друга фаза проекту "Зниження захворюваності на туберкульоз в Україні шляхом розширення та покращення доступу до високоякісних послуг з профілактики та лікування туберкульозу", де основним реципієнтом виступає ДУ "Український центр контролю за соціально небезпечними хворобами МОЗ України". В проекті працювали лікарі, практичні психологи, спеціалісти Товариства Червоного Хреста. Всього медико-соціальними послугами було охоплено 386 хворих. Надавалися консультативні послуги, медичний супровід та соціальна підтримка — продуктові набори для пацієнтів. У результаті проекту сформована прихильність хворих до лікування туберкульозу, доведена практична ефективність такої міжгалузевої співпраці.

У 2012 році було підписано Меморандум щодо спільних дій стосовно діяльності з попередження соціально небезпечних захворювань між неурядовими організаціями Черкащини та Департаментом охорони здоров'я облдержадміністрації; управлінням внутрішніх справ України в Черкаській області; управлінням державного департаменту України з питань виконання покарань. А також було підписано Меморандум між облдержадміністрацією та Міжнародним благодійним фондом "Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні" (далі — Альянс).

Сума фінансового внеску Альянсу у 2013 році за грантовими угодами становила 3 853,5 тис. грн. Крім того, Альянс здійснив поставку витратних матеріалів до профілактичних проектів в лікувально-профілактичні заклади області на загальну суму близько 1 200,0 тис. грн. Сума внеску на лікувальні засоби у 2013 році складала 78,4 тис. грн. Особливо важливим внеском Альянсу є медикаментозна підтримка в лікувально-профілактичних закладах області 6 сайтів замісної підтримувальної терапії, які працюють із споживачами ін'єкційних наркотиків.

Альянс був співвиконавцем Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009—2013 роки відповідно до Закону України № 1026-VI від 19/02/2009. Фінансування здійснювалось програмою 10 раунду Глобального фонду "Побудова стійкої системи комплексних послуг із профілактики ВІЛ, лікування, догляду та підтримки груп найвищого ризику та людей, що живуть з ВІЛ в Україні". Основні завдання програми:

- розширення масштабів та забезпечення безперешкодного доступу до комплексних програм профілактики, лікування ВІЛ, догляду та підтримки груп найвищого ризику, людей, що живуть з ВІЛ та інших людей, які найбільше постраждали від епідемії ВІЛ-інфекції;

- зміцнення системи охорони здоров'я з метою розробки життєздатних рішень для груп найвищого ризику, людей, що живуть з ВІЛ та інших людей, які найбільше постраждали від епідемії ВІЛ-інфекції;

- зміцнення державних систем, які забезпечують основні потреби та впроваджують економічно ефективні заходи щодо груп найвищого ризику, людей, що живуть з ВІЛ та інших людей, які найбільше постраждали від епідемії ВІЛ-інфекції.

У Черкаській області за підтримки Альянсу активно працюють 7 неурядових організацій: "Всеукраїнська організація людей, що живуть з ВІЛ", "Від серця до серця", "Інсайт", "Воля", "Арго", "Гей-Альянс Черкаси", "Діалог", які реалізують програми профілактики для найуразливіших груп населення: споживачів ін'єкційних наркотиків, жінок комерційного сексу, чоловіків, які практикують секс з чоловіками, засуджених.

Громадські організації тісно співпрацюють з населенням на місцях. Наприклад, мобільна гінекологічна клініка Черкаської благодійної організації людей, що живуть з ВІЛ "Від серця до серця" здійснює виїзди в уразливі середовища для проведення консультацій, тестувань швидкими тестами. Таким чином формується прихильність до програм профілактики та лікування, пацієнти спрямовуються до лікувально-профілактичних закладів де вони отримують необхідну медичну допомогу за кошти державного бюджету та міжнародних донорів. Загальне річне охоплення соціально-медичними послугами представників уразливих груп у Черкаській області становить близько 14 тис. (це споживачі ін'єкційних наркотиків, засуджені та інші).

Про ефективність роботи 7 неурядових організацій свідчить зростання протягом трьох років охоплення соціально-медичними послугами представників уразливих груп на 40%, розширення впливу неурядових організацій — участь у роботі обласної ради з питань протидії туберкульозу, ВІЛ-інфекції та інших соціально небезпечних хвороб.

Життєздатність програм профілактики, які реалізуються спільно з неурядовими організаціями, базується на професійних командах неурядових організацій, досвіді їх діяльності по наданню послуг уразливим груп населення, мотивації та відкритості їх до співпраці, системній та послідовній діяльності щодо співпраці між органами місцевого самоврядування, неурядовими організаціями, з лікувально-профілактичними закладами та органами виконавчої влади на регіональному рівні.

Прикладом успішної співпраці в сфері боротьби зі СНІДом виступає Проект МОП/ЮНЕЙДС з протидії стигмі та дискримінації в контексті ВІЛ у галузі охорони здоров'я на виконання Національної стратегії трестороннього співробітництва з протидії ВІЛ/СНІДу у сфері праці на 2012—2017 роки, який реалізовано в Черкаській області протягом 2013 року. В ході реалізації проекту було розглянуто можливості протидії держави, роботодавців та профспілок на регіональному рівні щодо протидії ВІЛ/СНІДу на робочих місцях на підприємствах, організаціях, установах. За результатами проекту 26.11.2013 Федерацією профспілок Черкаської області прийнята постанова "Про запровадження пілотного проекту програми тресторонньої співпраці по профілактиці та протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на робочих місцях" з рекомендацією запровадження програм, підписана регіональна угода між облдержадміністрацією, об'єднанням роботодавців та Федерацією профспілок області щодо включення питань ВІЛ/СНІДу в розрізі угоди "Сфера життєзабезпечення, соціального захисту населення".

ВИСНОВКИ

Дослідження регіональних особливостей реалізації механізмів державного регулювання щодо попередження соціально небезпечних захворювань, співпраці державних, міжнародних та неурядових організацій довели їх суттєвий вплив на стан громадського здоров'я, є актуальним та перспективним завданням. Необхідно посилити зусилля щодо пошуку додаткових механізмів зазначеної співпраці, зокрема, стосовно проблеми наркоманії, людей, що опинились у складних життєвих обставинах, тощо. Врахування регіональних особливостей зазначеної співпраці при реалізації політики у сфері охорони здоров'я в контексті проблеми попередження соціально небезпечних захворювань буде сприяти покращенню стану громадського здоров'я та соціально-економічному розвитку регіону.

Питання координації міжгалузевої взаємодії органів регіонального управління, місцевого самоврядування, міжнародних та неурядових організацій в реалізації державної політики щодо попередження соціально небезпечних захворювань в Україні потребує подальшого дослідження.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Питання попередження соціально небезпечних захворювань у країні є актуальним і потребує вирішення наступних питань:

— розробка та широке впровадження механізму соціального замовлення послуг з питань догляду та підтримки хворих на соціально небезпечні захворювання в умовах зменшення міжнародної фінансової підтримки.

— запровадження в Україні єдиної скоординованої стратегії розвитку профілактичних послуг щодо соціально небезпечних захворювань та забезпечення їх життєздатності;

— доопрацювання нормативної бази Міністерства охорони здоров'я України з питань профілактики соціально небезпечних захворювань;

— адвокація збільшення урядових інвестицій у національні програми протидії туберкульозу та ВІЛ/СНІДу, включення грантів Глобального фонду в процес реформування системи охорони здоров'я та соціальної сфери.

Література:

1. Національний операційний план з протидії СНІДу в Україні на 2011—2013 роки. — К.: 2010. — 97 с.
2. Петренко В.І. Медико-соціальні проблеми ВІЛ-інфекції/СНІДу в Україні // Туберкульоз, легеневі хвороби, ВІЛ-інфекція. — 2010. — № 2 (02). — С. 5—9.
3. Підсумковий звіт Програми "Підтримка з метою профілактики ВІЛ/СНІД, лікування і догляду для найу-

разливіших верств населення в Україні". — К.: 2013. — 39 с.

4. Подольський В.В., Волошин А.В. Особливості стану репродуктивного здоров'я у жінок фертильного віку, інфікованих вірусом імунодефіциту людини // Актуальні питання педіатрії, акушерства і гінекології. — 2013. — № 1. — С. 103—108.

5. Про затвердження Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування та підтримка ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009—2013 роки: закон України від 19 лют. 2009 р. № 1026 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 20. — Ст. 621. — Відомості доступні також з Інтернету: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1026-17>

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 січня 2006 року "Про заходи щодо підвищення ефективності боротьби з небезпечними інфекційними хворобами": Указ Президента України від 14 лют. 2006 р. № 132/2006 (із змінами) // Офіційний вісник України. — 2006. — № 7. — Ст. 85. — Відомості доступні також з Інтернету: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/132/2006>

7. Рекомендація 2010 р. щодо ВІЛ/СНІДу та сфери праці. // Міжнародне бюро праці. — 2010. — № 200. — 20с. — Відомості доступні також з Інтернету: <http://www.ilo.org/global/publications/lang--en/index.htm>

8. Солоненко І. М. Управління організаційними змінами у сфері охорони здоров'я: монографія / І.М. Солоненко, І.В. Рожкова. — К.: Вид-во "Фенікс", 2008. — 276 с.

References:

1. State Service of Ukraine on the issue of combating AIDS and Other Socially Dangerous Diseases (2010), *Natsional'nyj operatsijnyj plan z protydii SNIDu v Ukraini na 2011—2013 roky* [National Operational Plan to combat AIDS in Ukraine for 2011—2013], Kyiv, Ukraine.

2. Petrenko, V.I. (2010), "Medical and social problems of HIV and AIDS in Ukraine", *Tuberkul'oz, lehenevi khvoroby, VIL-infektsiia*, vol. 2 (02), pp. 5—9.

3. International HIV/AIDS Alliance in Ukraine (2013), *Pidsumkovyj zvit Prohramy "Pidtrymka z metoiu profilaktyky VIL/SNID, likuvannia i dohliadu dlia najurazlyvishykh verstv naselennia v Ukraini"* [Final Report of the Program 'Support for HIV and AIDS Prevention, Treatment and Care for Most Vulnerable Populations in Ukraine' (2007—2012)], Kyiv, Ukraine.

4. Podol's'kyj, V.V. and Voloshyn, A.V. (2013), "Features of the reproductive health of women of childbearing age are infected with human immunodeficiency virus", *Aktual'ni pytannia pediatrii, akusherstva i hinekolohii*, vol.1, pp. 103—108.

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2009), Law "On Approving the National Program for the Prevention of HIV-infection, Treatment and Care of and Support HIV-infected and AIDS patients for 2009-2013", available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1026-17> (Accessed 4 May 2014).

6. President of Ukraine (2006), Decree "On measures to improve the efficiency of the fight against dangerous infectious diseases", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/132/2006> (Accessed 4 May 2014).

7. International Labour Organization (2010), *Rekomendatsiia 2010 r. schodo VIL/SNIDu ta sfery pratsi* [Recommendation 2010 on HIV/AIDS and the world of work], available at: <http://www.ilo.org/global/publications/lang--en/index.htm> (Accessed 4 May 2014).

8. Solonenko, I. M. and Rozhkova, I.V. (2008), *Upravlinnia orhanizatsijnymy zminamy u sferi okhorony zdorov'ia* [Managing Organizational Change in the health sector], Feniks, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2014 р.